

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

Akran Zorbalığına Tanık Olan Öğrencilerde Zorbalığa Müdahale ile Sosyal Kaygı Belirtilerinin İlişkisi: Empati ve Ahlaki Uzaklaşmanın Aracı Etkisi

Halime Şenay GÜZEL¹

¹Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

Öz

Amaç: Mevcut araştırmada akran zorbalığına tanık olan öğrencilerin zorbalığa müdahale davranışıyla sosyal kaygı belirtileri arasındaki ilişkiyi incelemek, sosyal kaygı belirtileri ve zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişkide empati ve ahlaki uzaklaşmanın aracı etkilerini değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Yöntem: Araştırmanın örneklemini 10-14 yaş aralığında 133 katılımcı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Çocuklar için Sosyal Kaygı Ölçeği, Ahlâkî Uzaklaşma Ölçeği, Akran Zorbalığına Uğrayan Kurban Karşı Empati Ölçeği, Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği ve demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırma sonuçlarına göre sosyal kaygı belirtileri ve seyirci müdahalesi arasındaki ilişki pozitif yönde anlamlı bulunmuş ancak regresyon analizi, sosyal kaygı belirtilerinin seyirci müdahalesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Aracı etki analizleri, kurban karşı duyulan empatinin, sosyal kaygı belirtileri ve zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişkide aracı etkisinin anlamlı olduğunu göstermekte, ancak ahlaki uzaklaşma aracılığıyla sosyal kaygının zorbalığa müdahale üzerinde dolaylı etkisi olmadığı görülmektedir. Son olarak, seri aracılık analizi sonuçları empati ve ahlaki uzaklaşmanın sosyal kaygının zorbalığa seyirci müdahalesi üzerindeki dolaylı etkilerinin (SK $\Rightarrow$ E $\Rightarrow$ AU $\Rightarrow$ ZSM) anlamlı olmadığını ortaya koymuştur.

Sonuç: Elde edilen sonuçlar akran zorbalığında mağdur ile kurulan empatinin anlamlı bir yeri olduğunu göstermektedir ve akran zorbalığını önlemek adına kullanılabilecek faktörleri vurgulamaktadır. Bu noktadan hareketle, mevcut çalışmanın, gelecekte yapılacak diğer araştırmalar ile birlikte akran zorbalığında seyirci müdahalesinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Seyirci Müdahalesi, Sosyal Kaygı Belirtileri, Empati, Ahlaki Uzaklaşma

The Relationship between Intervention in Bullying and Symptoms of Social Anxiety in Students Who Witness Peer Bullying: The Mediating Effect of Empathy and Moral Disengagement

Abstract

Objective: The present study aims to examine the relationship between students' witnessing of peer bullying and their intervention behaviours, as well as the relationship between social anxiety symptoms and bystander intervention in bullying, and to assess the mediating effects of empathy and moral disengagement in this relationship.

Method: The sample of the study consists of 133 participants aged 10-14. The data collection tools used were the Social Anxiety Scale for Children, the Moral Disengagement Scale, the Empathy Scale Toward Victims of Peer Bullying, the Bystander Intervention Scale in Bullying, and the demographic information form.

Results: According to the research results, the relationship between social anxiety symptoms and audience intervention was found to be positively significant; however, regression analysis revealed that social anxiety symptoms did not have a significant effect on audience intervention. Mediator effect analyses show that empathy towards the victim has a significant mediating effect on the

Received: 25.03.2026; **Revised:** 18.06.2026; **Accepted:** 08.07.2026; **Publication:** 28.07.2026

Citation: Güzel, H. Ş. (2026). Akran zorbalığına tanık olan öğrencilerde zorbalığa müdahale ile sosyal kaygı belirtilerinin ilişkisi: Empati ve ahlaki uzaklaşmanın aracı etkisi. *Current Research and Reviews in Psychology and Psychiatry*, 6, 30-41. <https://doi.org/10.65127/crrpp.1915478>

Corresponding Author: Halime Şenay GÜZEL, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Esenboğa Yerleşkesi, Ankara, senaysenyuva35@gmail.com

relationship between social anxiety symptoms and bystander intervention in bullying, but that social anxiety has no indirect effect on intervention in bullying through moral disengagement. Finally, the results of the serial mediation analysis revealed that the indirect effects of empathy and moral disengagement on bystander intervention in social anxiety ($SA \Rightarrow E \Rightarrow AU \Rightarrow BII$) were not significant.

Conclusion: The findings indicate that empathy established with the victim in peer bullying plays a significant role and highlight factors that can be utilized to prevent peer bullying. Based on this point, it is believed that the current study, together with other future research, will contribute to a better understanding of the bystander intervention in peer bullying.

Keywords: Peer Bullying, Bystander Intervention, Social Anxiety Symptoms, Empathy, Moral Disengagement

Giriş

Bir kişinin başka bir kişiye/kurbanı kasıtlı ve devamlı bir şekilde fiziksel, psikolojik veya sosyal olarak zarar vermesi zorbalık (Correia ve Dalbert, 2008), bir öğrencinin ya da öğrenci grubunun bir başka öğrenci ya da öğrenci grubunu kasıtlı ve tekrar edecek şekilde olumsuz etkilere maruz bırakması ise akran zorbalığı olarak tanımlanmaktadır (Gökkaya ve Tekinsav-Sütçü, 2020; Olweus, 1994; 2004). Akran zorbalığının çocuk ve ergenler üzerindeki olumsuz psikolojik etkilerini araştıran çalışmaların birçoğu zorba ve mağdur öğrencilere odaklansa da başka rollere sahip öğrencilerin de bu süreçten psikolojik olarak olumsuz etkilendiği ve hatta bu çocukların süreç üzerinde de olumlu/olumsuz etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Menolascino, 2016). Zorbalık durumuna hedef ya da fail olarak katılmayan bu öğrenciler seyirci (bystander) olarak adlandırılmaktadır (Midgett ve Doumas, 2019; Twemlow ve ark., 2004). Seyirci olarak tanımlanan bu öğrencilerin sayısının zorba ve kurbanlardan daha fazla olduğu gösterilmiştir. Örneğin, Gökkaya ve Tekinsav-Sütçü (2020) tarafından yapılan araştırmada 5., 6., 7. ve 8. sınıflara devam eden 1740 öğrenciden % 2.8'inin zorba, % 34.9'unun kurban, % 27.0'sinin zorba-kurban ve % 35.3'ünün izleyici/seyirci statüsünde yer aldığı saptanmıştır.

Seyircilerin kendi içlerindeki rolleri zorbalık eylemlerini; zorbalığı durdurmaya çalışanlar, zorbalığı teşvik edenler (reinforcer) ve zorbalığa karşı ilgisiz kalanlar (outsider) olarak belirlenmektedir (Midgett ve Doumas, 2019; Twemlow ve ark., 2004). Zorbalık karşısında kendini dışarda tutanlar, durumu görmezden gelen ya da ne olduğunu tam olarak bilmeyen seyirci grubudur (Tani ve ark., 2003). Zorbalık esnasında durumu pekiştirenler, zorbaya doğrudan katılmak yerine dolaylı olarak (gülerek teşvik etmek gibi) zorbaya yardım ederken (Nickerson ve Mele-Taylor, 2014) diğer gruplardan farklı olarak savunucular duruma müdahale ederek, kurbanı yardım etmeyi veya durumu bir yetişkine bildirmeyi seçmektedirler. Bu öğrencilerin sayısı çok büyük bir çoğunluğu temsil etmemekle birlikte, yüksek düzeyde empati ve sempati puanlarına sahip olmaları fedakârlık davranışlarını açıklayabilmektedir (Menolascino, 2016).

Zorbalıkta savunucu rolü mağdura doğrudan yardım eden (zorbaya karşı çıkararak veya mağdur akranını cesaretlendirerek) ve mağdura dolaylı olarak yardım eden olarak sınıflandırılabilir (Levy ve Gumpel, 2018).

Salmivalli ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, savunucuların, akran zorbalığına istikrarlı bir şekilde müdahale etmesinin sınıftaki zorbalık oranını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Killer ve ark., 2019; Salmivalli ve ark., 2011). Buna ilaveten, seyircilerin (bystanders) savunucu tavır sergilemelerinin, zorbalığa maruz kalanların yaşadıkları olumsuz etkileri azalttığı belirtilmiştir (Salmivalli, 2010). Bu durum, zorbalık esnasında seyircilerin mağduriyetin seyri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Bixler, 2018).

Ergenlerin zorbalığa maruz kalmaları veya zorbalığa müdahale etmeleri üzerinde bazı faktörlerin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Sosyal kaygı bozukluğunun akran zorbalığı gibi sosyal durumlarla doğrudan bağlantılı olduğu gösterilmiştir (Menolascino, 2016). Bu durum kişinin başkaları tarafından değerlendirilme ihtimalinin olduğu sosyal ortamlardan, durumlardan belirgin bir kaygı duyması olarak açıklanabilir ve en yaygın ruh sağlığı sorunlarından biri olduğu bilinmektedir. Bu kişiler genellikle olumsuz değerlendirilmekten, yeni bir sosyal ortama girmekten/ yeni insanlarla tanışmaktan kaçınırlar ve diğerlerinin kendileri hakkında ne düşündüğü ile ilgili sürekli bir endişe halindedirler. Genel kaygıdan farklı olarak sosyal kaygıya sahip olan kişiler bahsedilen belirtileri ve davranışları yalnızca sosyal ortamlar/durumlarda deneyimlemektedirler (APA, 2013). Sosyal kaygının özellikle ergenlik döneminde en yoğun şekilde deneyimlendiği araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Coyle ve ark., 2021; Kashdan ve Herbert, 2001). 2016 yılında yayımlanan bir çalışmada yüksek sosyal kaygı bozukluğuna sahip olanların zorbalığa müdahale sorumluluğunu kabul etme olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Menolascino, 2016). Bunun yanı sıra, sürekli deneyimlenen kaygı, ergenlerin mağdur akranlarını savunma olasılığını azaltmanın da ötesinde onların mağdur olma ihtimalini güçlü bir şekilde artırmaktadır (Jungert ve ark., 2021).

Sosyal kaygı bozukluğuna sahip olmanın yanı sıra bireylerin zorbalığa müdahale etmelerini engelleyen başka önemli faktörler de bulunmaktadır. Zorbalığa tanık olan kişi sayısının birden fazla olması, zorbayı güçlü olarak algılamak veya seyircilerin kurbanı karşı tutumu da diğer nedenler olarak sıralanabilir. Salmivalli (2010) tarafından yapılan bir araştırmada çocukların hayali kurbanlara yardım etmeyi seçmelerine rağmen kendi sınıflarındaki gerçek kurbanlara karşı suçlayıcı, olumsuz tutumlara sahip olma

ihimallerinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Yine bu konu hakkında yapılan bir diğer araştırmada, seyircilerin mağdur olan akranları hakkında güçlü olumsuz önyargıya sahip oldukları belirtilmektedir (Obermann, 2011a). Bu noktada seyircilerin, kurbanlara karşı benimsedikleri olumsuz tutumlar ahlaki uzaklaşma (moral disengagement) ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ahlaki uzaklaşma, ahlak dışı davranan kişilerin suçluluk yaşamamak ve kendilerini olumsuz değerlendirmemek için ahlak dışı davranışı meşrulaştırmaları olarak açıklanmaktadır (Bandura, 2002). Kurbanlara karşı empatik duygularını azaltmak isteyen çocuklar, zorbanın kurbanlara karşı davranışlarını meşrulaştırmaktadır (Obermann, 2011a). Yapılan çok sayıda çalışmada çocuk ve ergenlerde ahlaki uzaklaşma ile fiziksel ve sözel saldırganlık içeren zorbalık davranışları arasında anlamlı ilişki olduğu gösterilmiştir (Bandura ve ark., 1996; Yalçın ve ark., 2016). Bunun yanı sıra zorbalık ve siber zorbalık ile ilgili literatür incelendiğinde ahlaki uzaklaşma ve seyirci müdahalesinin bu bağlamda ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Song ve Oh (2018) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ahlaki uzaklaşma puanı düşük olan seyircilerin, mağduru savunma davranışlarının arttığına işaret etmektedir. Araştırmacılar bu durumu düşük düzeyde ahlaki uzaklaşma deneyimleyen kişilerin, mağduru savunma sorumluluklarını başkalarına devretme eğiliminin daha düşük olması ile açıklamaktadır (Killer ve ark., 2019; Song ve Oh, 2018).

Ahlaki uzaklaşmanın yanı sıra seyircilerin sahip olduğu başka özelliklerin de bu süreçte etkili olduğu bilinmektedir. Duygusal empati ve bilişsel empati olmak üzere ikiye ayrılan empati kavramı, gözlemlenen bir duruma yanıt olarak başka bir kişinin hislerini aynı şekilde deneyimleme yeteneği olarak açıklanabilir (Davis, 1983; Portt ve ark., 2020). Empatinin bu iki bileşeni arasındaki farkı araştıran araştırmacıların yaptığı meta analizler, savunma davranışının hem bilişsel hem de duygusal empati ile tutarlı ve pozitif bir ilişki içinde olduğunu söylerken (Van Noorden ve ark., 2015; Zych ve ark., 2019), bir başka çalışmada savunma duygusunun duygusal empati ile ilişkili olduğu ancak bilişsel empati ile herhangi bir ilişkisi olmadığı bulunmuştur (Caravita ve ark., 2010).

Sonuç olarak, akran zorbalığında seyircilerin davranışları birden fazla değişken ile açıklanabilmektedir. Araştırmalar sosyal kaygı belirtileri ve zorbalıkta seyirci müdahalesi hakkında sonuçlar ortaya koymakla birlikte, yüksek ahlaki uzaklaşma gösteren çocukların daha az savunuculuk gösterdiğine işaret etmektedir (Song ve Oh, 2018). Ek olarak, empati yeteneğinin, sosyal kaygı ve ahlaki uzaklaşmanın aksine seyircilerin zorbalık karşısında savunucu davranışlar göstermesiyle pozitif yönde ilişkili olduğu düşünülmektedir (Abbott ve Cameron, 2014). Dolayısıyla mevcut literatür incelendiğinde akran zorbalığında seyirci müdahalesi ile sosyal kaygı belirtileri

arasındaki ilişki sıklıkla vurgulansa da bu ilişkinin altında yatan mekanizmaların henüz yeterince açıklığa kavuşmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu olan bu değişkenlerin birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda, mevcut çalışmada bu boşluk dikkate alınarak sosyal kaygı belirtileri ile akran zorbalığına tanık olan öğrencilerin seyirci müdahalesi davranışı arasındaki ilişkide empati ve ahlaki uzaklaşmanın seri aracı rolünü değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu araştırmada, seri aracılık analizlerine ek olarak, empati ve ahlaki uzaklaşmanın sosyal kaygı belirtileri ile zorbalığa seyirci müdahalesi arasındaki ilişkide bağımsız aracılık etkilerinin bulunup bulunmadığının ortaya konulması da hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışma, ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmayı ve özellikle son yıllarda önüne geçilmesi gittikçe zorlaşan akran zorbalığına ilişkin koruyucu ve müdahale programlarının geliştirilebilmesine teorik bir zemin sağlamayı hedeflemektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini Ankara'da ikamet eden 10-14 yaşları arasındaki 145 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğünü belirlemek için G*Power programı kullanılarak a priori güç analizi yapılmıştır. Orta düzey etki büyüklüğü $f^2 = .15$, $\alpha = .05$, istatistiksel güç = .80 olarak yapılan analizi sonucunda minimum 119 katılımcı olması gerektiği hesaplanmıştır. Olası kayıpları telafi etmek amacıyla %20 oranında fazladan katılımcıya ulaşılmıştır. Veriler Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı dört farklı okuldan toplanmıştır. Elde edilen verilerde ölçekleri tam olarak doldurmayan veya sorularda birden fazla işaretleme yapan 12 katılımcı çalışmanın dışında tutulmuştur. Sonuç olarak analizler 68 kız (% 51.1) ve 65 erkek (% 48.9) toplamda 133 katılımcının verileri kullanılarak yapılmıştır. Sınıf oranlarına bakıldığında %7'si 5. sınıf, %48.4'i 6.sınıf, %39.1'i 7. sınıf ve %5.5'i 8. sınıftır. Yaş dağılımına baktığımızda katılan öğrencilerin yaş ortalaması $12.3 \pm .86$ olarak hesaplanmıştır. Katılımcılara ilişkin sosyodemografik bilgiler **Tablo 1**'de ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Demografik bilgi formu

Araştırmacılar tarafından katılımcıların yaş, cinsiyet, devam ettikleri sınıf, gelir düzeyi ve anne baba eğitim düzeyi gibi bilgileri öğrenmek amacıyla oluşturulmuştur.

Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeği

Bu ölçek kişilerin zorbalığa seyirci müdahale düzeylerini ölçmek amacıyla Jenkins ve Nickerson (2017) tarafından geliştirilmiştir. Beş alt boyuta sahip olan ölçek 16 maddeye sahiptir ve 5'li Likert tipi (1 = kesinlikle katılmıyorum, 5 =

kesinlikle katılıyorum) derecelendirmeye sahip bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçek alt boyutları olayı fark etmek, olayı acil yardım olarak yorumlamak, yardım etme sorumluluğunu kabul etmek, nasıl müdahale edileceğine karar vermek ve müdahale kararını uygulamak şeklindedir. Kurt-Demirbaş ve Öztemel tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada ölçek Türkçe'ye uyarlanarak ortaokul öğrencileri için geçerlik ve güvenirliği incelenmiştir. Yapılan çalışmada Cronbach alfa değeri .88 olarak hesaplanmıştır (Kurt-Demirbaş ve Öztemel, 2019). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değeri .86 olarak bulunmuştur.

Akran Zorbalığına Uğrayan Kurban Karşı Empati Ölçeği

Pöyhönen ve arkadaşlarının (2008) geliştirdiği bu ölçek, Nalbant ve arkadaşları (2018) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .88 olarak bulunmuştur. Ölçek beşli likert tipi olup (0 (hiç) ile 4 (her zaman) yedi maddeden oluşmaktadır. Yüksek puan, empati düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ek olarak ölçek bilişsel empati ve duygusal empati olarak iki boyutlu bir yapıya sahiptir (Nalbant ve arkadaşları, 2018). Bu çalışmada tüm ölçeklerin Cronbach alfa değeri .88, bilişsel empati alt ölçeği .83 ve duygusal empati ölçeği için ise .85 olarak hesaplanmıştır.

Ahlâkî Uzaklaşma Ölçeği

Bandura ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye Uyarlanması Yalçın ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmıştır. Meşrulaştırma, olumsuz davranışı olumlu etiketleme, olumsuz davranışı kıyaslama, sorumluluğu üstlenmeme, sorumluluğu yayma, sonuçları çarpıtma, insandışılaştırma ve suçu mağdura yükleme gibi sekiz farklı mekanizmaya sahip olan ölçeğin amacı bu belirtilen sekiz mekanizmayı ölçmektir. Orijinali 32 maddeden oluşan ölçek beşli likert tipi ölçüm ile değerlendirilmektedir. Ölçek tek faktörlü bir yapıda olup Cronbach alfa katsayısı .86 olarak bulunmuştur (Yalçın ve ark., 2016). Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değeri .89 olarak bulunmuştur.

Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeği

La Greca ve arkadaşları (1988) tarafından çocuklar ve ergenlerde sosyal anksiyeteyi ölçek amacıyla öz bildirimle dayalı bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin ilk hali 10 sorudan oluşmakta olup 1993 yılında gözden geçirilmiş ve 18 soruluk yeni bir ölçek haline getirilmiştir. Ölçekte sosyal anksiyetenin iki bileşen olan olumsuz değerlendirme korkusu ve sosyal ortamlarda duyulan sıkıntı/rahatsızlık özellikle dikkate alınmıştır. Ölçek beşli likert tipindedir ve puan aralığı 18-90 arasındadır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması Demir ve arkadaşları (2000) yılında yapılmış olup ölçeğin Cronbach alfa değeri .81 olarak bulunmuştur (Demir ve ark., 2000). Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa değeri .91 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1

Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	68	51.1
	Erkek	65	48.9
Sınıf	5	9	7.0
	6	62	48.4
	7	50	39.1
	8	7	5.5
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	14	11.0
	Ortaokul	15	11.8
	Lise	35	27.6
	Üniversite	38	29.9
	Yüksek Lisans	21	16.5
Baba Eğitim Düzeyi	Doktora	4	3.1
	İlkokul	10	8.2
	Ortaokul	15	12.3
	Lise	31	25.4
	Üniversite	39	32.0
Ebeveyn İlişkisi	Yüksek Lisans	22	18.0
	Doktora	5	4.1
	Beraber	123	95.3
	Boşanmış	1	.8
	Ayrı yaşıyor	5	3.9
Hane Gelir Düzeyi	Düşük	6	4.6
	Orta	76	58.0
	Yüksek	49	37.4

İşlem

Araştırma verileri 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar dönemin içerisinde toplanmıştır. Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 11.01.2024'de E-14588481-605.99-94171859 numaralı etik onay kararı ile okullarda veri toplamak için gerekli izinlerin alınıp sonrasında okulların yönetimi ile veri toplama süreci için iletişime geçilmiştir. Uygulamaya geçilmeden önce gerekli olan aydınlatılmış onam formları dağıtılmıştır ve çalışmaya belirlenen şartlar altında katılmak istemeyen ergen ve ebeveynlerinin onayı olmayan öğrenciler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ölçek kitapçığı, öğrencilere sınıf ortamında ve toplu olarak uygulanmıştır. Veriler kâğıt üzerinde toplanmıştır ve çalışma yaklaşık olarak 30-35 dakika arasında sürmüştür. Ölçek kitapçıklarının toplanmasının ardından ilgili okulun uygun gördüğü ders saatlerinde öğrencilerin zorbalık içeren davranışları fark etmelerini sağlamak ve zorbalık durumlarına doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalanların zorbalıkla başa çıkma yöntemlerinin gelişmesi ve zorbalığa tanık olan öğrencilerin zorbalık durumlarında koruyucu davranışlarının artırılması amacıyla akran zorbalığına ilişkin bir seminer gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında katılımcılardan elde edilen verilerin ve değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi için Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 25.0)

Tablo 2*Ölçeklere Ait Betimleyici İstatistikler*

	<i>n</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>Çarpıklık</i>	<i>Basıklık</i>
Ahlaki Uzaklaşma	133	.00	124.00	41.05	21.35	.63	1.00
Empati	133	.00	28.00	17.07	7.24	-.43	-.59
Empati-Duygusal	133	.00	12.00	6.80	3.44	-.23	-.91
Empati-Bilişsel	133	.00	16.00	10.27	4.48	-.54	-.59
Sosyal kaygı	133	18.00	87.00	45.59	15.59	.62	.11
Zorbalıkta Seyirci Müdahale	133	28.00	80.00	57.63	11.59	-.52	-.01

programı kullanılmıştır. Akran zorbalığına tanık olan öğrencilerde Zorbalıkta Seyirci Müdahalesi (ZSM) ve sosyal kaygı belirtileri (SK) arasındaki ilişkide kurbanaya karşı duyulan empati (E) ve ahlaki uzaklaşmanın (AU) etkisini incelemek için Hayes Process (4.2 Version) kullanılmıştır. İki aracı değişken incelendiği için Hayes Process Tool'da yer alan altı numaralı model kullanılarak analiz edilmiştir (Hayes, 2017).

Bulgular

Analizlere başlamadan önce normallik ve basıklık/çarpıklık analizleri yapılmıştır. Normallik testi yapıldıktan sonra çıkan değerler **Tablo 2**'de verilmiş olup, çarpıklık ve basıklık puanlarının -2 ve +2 aralığında alındığında değişkenlerin normal dağıldığı görülmüştür (George ve Mallery, 2010).

Araştırma kapsamında katılımcıların cinsiyetlerinin zorbalıkta seyirci müdahalesi ve empati üzerinde anlamlı bir

etkisi olma ihtimali irdelenmiştir. Bu amaçla, kadın ve erkek olarak iki gruptan oluşan cinsiyet değişkeni ile bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları kadın (*Ort.* = 60.02, *SS* = 9.84) ve erkek (*Ort.* = 55.13, *SS* = 12.77) grupları arasında zorbalıkta seyirci müdahalesi puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($t = 2.46, p < .05$). Bir başka deyişle kadınların erkeklere göre zorbalığa karşı müdahale ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksektir. Cinsiyetin empati puanları üzerindeki etkisine ilişkin yapılan analiz sonucunda kadın (*Ort.* = 18.75, *SS* = 6.50) ve erkek (*Ort.* = 15.33, *SS* = 7.61) grupları arasında toplam empati puanlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($t = 2.79, p < .05$). Elde edilen bu bulgu, kadınların empati düzeylerinin erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3*Değişkenler Arasındaki İlişkiler*

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Sosyal Kaygı	-					
2.Empati	.43**	-				
3.Duygusal Empati	.32**	.88**	-			
4. Bilişsel Empati	.45**	.93**	.66**	-		
5.Ahlaki Uzaklaşma	.12	-.35**	-.46**	-.21*	-	
6.Zorbalıkta Seyirci Müdahalesi	.24**	.47**	.38**	.47**	-.20*	-

* $p < .05$, ** $p < .01$

Korelasyonel Analizler

Çalışmaya dahil edilen bütün değişkenlerin arasındaki ilişkilerin yönü ve büyüklüğünün incelenmesi önemli bir adımdır. Bu amaçla, Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yürütülen korelasyon analizine ilişkin sonuçlar **Tablo 3**'te sunulmuştur. Buna göre, sosyal kaygı belirtileri ile zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişki ($r = .24, p < .01$) arasında anlamlı, pozitif ancak orta güçte bir ilişki olduğu görülmüştür. Sosyal kaygının kurbanaya karşı duyulan empatinin her iki alt boyutlarıyla ayrı ayrı anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. İlişki gücüne baktığımızda sosyal kaygı ile duygusal empati ($r = .32, p < .01$) ve bilişsel empati ($r = .45, p < .01$) arasında pozitif yönde ve orta güçte bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal kaygı belirtileri ile ahlaki uzaklaşma arasında ($r = .12, p > .05$) anlamlı bir ilişkisi olmadığı görülmüştür.

Kurbanaya karşı duyulan empati değişkeninin alt boyutları ile zorbalıkta seyirci müdahalesi ile arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; duygusal empati ($r = .38, p < .01$), bilişsel empati ($r = .47, p < .01$) alt boyutları zorbalıkta seyirci müdahalesi ile anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Ahlaki uzaklaşma ile kurbanaya karşı duyulan empati değişkeninin her iki alt boyutu arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. İlişki gücüne baktığımızda duygusal empati ile negatif yönde ve orta güçte bir ilişki söz konusuken ($r = -.46, p < .01$); bilişsel empati ile ($r = -.21, p < .05$) arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Son olarak ahlaki uzaklaşma ve zorbalıkta seyirci müdahalesi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.20, p < .05$).

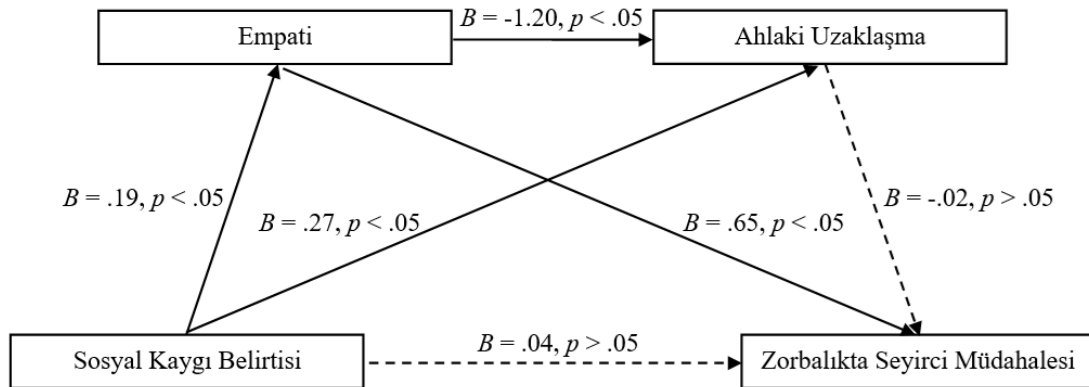
Aracı Değişken Analizleri

Sosyal kaygı belirtileri (SK) ile akran zorbalığına tanık olan öğrencilerde zorbalıkta seyirci müdahalesi (ZSM) arasındaki ilişkide kurbanı karşı duyulan empati (E) ve ahlaki uzaklaşmanın (AU) etkisini incelemek için HAYES PROCESS (4.2 Versiyon) model 6 kullanılarak analiz edilmiştir (Hayes, 2017). Bilindiği üzere bu analizde bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği kullanılmaktadır ve aracı rolün anlamlı olup olmadığı %95 güven aralığındaki değerin 0 olmaması ile değerlendirilmiştir (Hayes, 2017).

Sosyal kaygı belirtileri ile zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişkide ahlaki uzaklaşma ve kurbanı karşı duyulan empati değişkenlerinin aracılık rollerinin değerlendirilmesi çalışmanın cevap aradığı ana sorulardan biridir. Bağımlı değişken üzerinde olası bir karıştırıcı etki yaratma potansiyeli olan cinsiyet değişkeninin kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmesine karar verilmiş ve cinsiyet kukla değişken (dummy variable) olarak kodlanarak kadınlara 0 (referans kategorisi), erkeklere ise 1 değeri atanmıştır. Cinsiyetin etkisi kontrol edilerek yapılan analiz sonucunda sosyal kaygının, empati ($B = .19, SH = .03, p < .05, \%95 \text{ GA } [.12, .26]$) ve ahlaki uzaklaşma ($B = .27, SH = .12, p < .05, \%95 \text{ GA } [.03, .52]$) üzerinde pozitif yönde

anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Empati, ahlaki uzaklaşmayı, negatif yönde ($B = -1.20, SH = .26, p < .05, \%95 \text{ GA } [-1.73, -.67]$) yordarken, zorbalıkta seyirci müdahalesi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür ($B = .65, SH = .15, p < .05, \%95 \text{ GA } [.36, .95]$). Ahlaki uzaklaşmanın zorbalığa seyircilik üzerindeki etkisi ($B = -.02, SH = .04, p > .05, \%95 \text{ GA } [-.11, .07]$) anlamsızdır. Sosyal kaygı belirtilerinin zorbalığa müdahale üzerinde anlamlı bir doğrudan etkisi olmadığı görülmüştür ($B = .04, SH = .06, p > .05, \%95 \text{ GA } [-.08, .17]$). Son olarak, toplam etki anlamlı bulunmuştur ($B = .16, SH = .06, p < .05, \%95 \text{ GA } [.04, .28]$). Bu bulgu, sosyal kaygının zorbalıkta seyirci müdahalesi üzerindeki etkisinin ardışık bir mekanizma yerine tek bir aracı üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir (Şekil 1).

Yukarda bahsedildiği üzere analizler cinsiyet değişkeni kontrol edilerek yürütülmüş ve cinsiyetin kurbanı karşı duyulan empati üzerinde anlamlı etkisi olduğu ($B = -2.76, SH = 1.12, p < .05, \%95 \text{ GA } [-4.99, -.54]$), ancak ahlaki uzaklaşma ($B = 5.07, SH = 3.51, p > .05, \%95 \text{ GA } [-1.88, 12.04]$) ve zorbalıkta seyirci müdahalesi üzerinde anlamlı etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($B = -2.31, SH = 1.85, p > .05, \%95 \text{ GA } [-5.97, 1.35]$).

Şekil 1. Değişkenler arasındaki anlamlı ve anlamlı olmayan ilişkilere dair standardize edilmiş katsayıları gösteren şema.

Tablo 4 incelendiğinde empati aracılığıyla sosyal kaygı belirtilerinin zorbalığa müdahale üzerinde anlamlı dolaylı bir etkisi olduğu görülmektedir ($B = .12, SH = .04, p < .05, \%95 \text{ GA } [.05, .20]$). Öte yandan, ahlaki uzaklaşma aracılığıyla sosyal kaygının zorbalığa müdahale üzerinde dolaylı etkisi ($\%95 \text{ GA } [-.04, .03]$) anlamlı bulunmamıştır. Son olarak, seri aracılık analiz sonucuna bakıldığında, ahlaki uzaklaşmanın ve empatinin sosyal kaygının zorbalığa müdahale üzerindeki dolaylı etkileri anlamlı bulunmamıştır ($\%95 \text{ GA } [-.02, .04]$).

Bu çalışmada empatinin bilişsel ve duygusal empati olarak iki alt boyut üzerinden değerlendirilmesi ve alanyazında bu kavramların sıkça kullanılması sebebiyle kurbanı karşı duyulan empati ölçeğinin alt boyutları analize ayrı ayrı dahil edilmiştir. Sonuçlar sosyal kaygı belirti seviyesinin, öğrencilerin duygusal empati (D_E) düzeyini anlamlı şekilde etkilediğini göstermiştir ($B = .07, SH = .01, p < .05,$

$\%95 \text{ GA } [.04, .11]$). Bununla birlikte sosyal kaygının, kurbanı karşı duyulan duygusal empati aracılığıyla zorbalığa müdahale davranışına dolaylı etkisi (SK→D_E→ZSM) olduğu ortaya çıkmıştır ($\%95 \text{ GA } [.03, .15]$). Yapılan diğer analizde kurbanı karşı duyulan empati ölçeğinin bir diğer alt boyutu olan bilişsel empati (B_E) analize alınmıştır; buna göre sosyal kaygı belirti seviyesinin, bilişsel empati düzeyini anlamlı şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır ($B = .12, SH = .02, p < .05, \%95 \text{ GA } [.08, .17]$). Sosyal kaygının, kurbanı karşı duyulan empatinin alt boyutu olan bilişsel empatinin aracılığıyla zorbalıkta seyirci müdahalesine dolaylı etkisi (SK→B_E→ZSM) olduğu bulunmuştur ($\%95 \text{ GA } [.09, .22]$). Bu analizlerde cinsiyetin kurbanı karşı duyulan bilişsel empati üzerinde ($B = -1.36, SH = .70, p < .05, \%95 \text{ GA } [-2.74, -.02]$) ve duygusal empati üzerinde anlamlı etkisi olduğu ($B = -1.08, SH = .56, p < .05, \%95 \text{ GA } [-2.52, -.30]$) ancak ahlaki uzaklaşma ($B = 4.04, SH$

= 3.34, $p > .05$, %95 GA [-2.56, 10.64]) ve zorbalıkta seyirci müdahalesi üzerinde anlamlı etkisi olmadığı sonucuna

ulaşılmıştır ($B = -2.76$, $SH = 1.92$, $p > .05$, %95 GA [-6.56, 1.05]).

Tablo 4

Sosyal Kaygı Belirtileri ile Zorbalıkta Seyirci Müdahalesi Arasındaki İlişkide Ahlaki Uzaklaşma ve Empati Değişkenlerinin Aracılık Rolü

	B	SH	%95 GA
Total Etki			
SK→ZSM	.17	.06	.04, .29
Doğrudan Etki			
SK→ZSM	.04	.07	-.09, .17
Dolaylı Etki			
SK→E→ZSM	.12	.04	.05, .20
SK→AU→ZSM	-.01	.01	-.04, .03
SK→E→AU→ZSM	.01	.01	-.02, .04

Tablo 5

Sosyal Kaygı Belirtileri ile Zorbalıkta Seyirci Müdahalesi Arasındaki İlişkide Ahlaki Uzaklaşma ile Bilişsel ve Duygusal Empati Değişkenlerinin Aracı Rolü

	Bilişsel Empati			Duygusal Empati		
	B	SH	%95 GA	B	SH	%95 GA
Total Etki						
SK→ZSM	.17	.06	.04, .29	.17	.06	.04, .29
Doğrudan Etki						
SK→ZSM	.04	.06	-.09, .17	.11	.06	-.02, .23
Dolaylı Etki						
SK→B_E/D_E→ZSM	.13	.03	.09, .22	.13	.03	.03, .15
SK→AU→ZSM	-.01	.02	-.05, .02	-.01	.02	-.04, .02
SK→B_E/D_E→AU→ZSM	.01	.01	-.01, .04	.01	.01	-.01, .03

Tartışma

Mevcut araştırmada akran zorbalığına tanık olan öğrencilerin sosyal kaygı belirtileri ve zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişkide empati ve ahlaki uzaklaşmanın seri aracı etkilerini değerlendirmek amaçlanmıştır.

Çalışma bulguları sırasıyla incelendiğinde ilk olarak katılımcıların cinsiyetlerinin zorbalıkta seyirci müdahalesi ve empati puanlarının farklılaştırıp farklılaştırmadığı incelenmiştir. Bulgular zorbalıkta seyirci müdahalesi ve empati bağlamında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğunu ortaya koymaktadır. Kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre zorbalığa tanık olduklarında müdahalede bulunma potansiyellerinin daha yüksek olduğu ve daha empatik davranma potansiyeline sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde özellikle ergenlerle yürütülen çalışmalarda erkek katılımcıların ahlaki uzaklaşma puanlarının kadın katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu gösterilmiştir (Gómez-Tabares, 2024; Piccardi, 2023). Bununla paralel olarak kızların erkeklere göre daha yüksek empati düzeylerine sahip oldukları sıklıkla rapor edilmektedir (Jenkins ve Nickerson, 2017; Trach ve ark., 2010). Her iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, kızların erkeklere kıyasla zorbalığa müdahale etme olasılıklarının daha yüksek olması; suçluluk ve utanç gibi öz-bilinçli ahlaki duyguları daha yoğun yaşamaları ve daha yüksek empati

eğilimine sahip olmalarıyla açıklanabilir (Kennedy ve ark., 2017). Bu sonuç, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyalleşme süreçleri gibi kuramlarla da desteklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri kuramına göre kız çocukları, erken yaşlardan itibaren başkalarının duygularını fark etme ve bunlara duyarlılık gösterme, bakım verme ve kişilerarası ilişkileri sürdürme yönünde teşvik edilirken; erkek çocukları daha bağımsız olma ve rekabetçi davranışlar sergilemeye yönlendirilmektedir. Bu farklı sosyo-duygusal süreçler kızların başkalarının duygularını daha kolay fark etmelerine ve bu duygulara daha güçlü tepkiler vermelerine zemin sağlayabilmektedir (Hoffman, 1977). Empatinin, bireyin başkalarının yaşadığı zor durumu veya sıkıntıyı anlamasını ve bu sıkıntıyı azaltmaya yönelik prososyal davranışlarda bulunmasını kolaylaştırdığı göz önünde bulundurulduğunda, daha yüksek empati düzeyine sahip olan kızların zorbalığa müdahale etme ve mağduru koruma olasılıklarının da daha yüksek olması beklenmektedir (Eisenberg ve Lennon, 1983). Nitekim zorbalıkta seyirci davranışına ilişkin bazı araştırmalar, empati düzeyi yüksek olanların zorbalık karşısında pasif kalmak yerine, mağduru destekleme ve zorbalığa müdahale etme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Gini ve ark., 2008; Nickerson ve ark., 2015). Bu bağlamda, kız öğrencilerin daha yüksek empati düzeylerine sahip olmaları, zorbalık durumunda daha fazla müdahalede bulunmalarını açıklayan önemli mekanizmalardan biri olarak değerlendirilebilir. Olthof ve

arkadaşları (2025) tarafından gerçekleştirilen güncel bir araştırmada da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla savunucu rolünde olduğunun gösterilmesi de bu durumu destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, kadın ve erkeğin toplumun ondan beklediği şekilde davranma motivasyonuna vurguda bulunan toplumsal rol kuramı ve sosyal beklenti yaklaşımına göre, kadınlardan farklı olarak erkekler daha az empatik davranış sergilemeleri ve duygusal duyarlılıklarını daha az göstermeleri konusunda desteklenmektedir. Bu nedenle özellikle öz-bildirim temelli araştırmalarda erkekler empatik özelliklerini daha düşük düzeyde bildirebilmektedir (Eagly ve ark., 2012; Eisenberg ve Lennon, 1983).

Buradan hareketle cinsiyet değişkeni kovaryans olarak aracılık analizine dahil edilmiştir. Analiz sonuçları katılımcıların cinsiyetlerinin kurbanı karşı duyulan empati üzerinde anlamlı etkisi olduğunu, ancak ahlaki uzaklaşma ve zorbalıkta seyirci müdahalesi üzerinde anlamlı etkisi olmadığını göstermiştir. Literatürde yer alan bazı çalışmalar, cinsiyetin zorbalıkta seyirci müdahalesi ve ahlaki uzaklaşma düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir (Midgett ve ark., 2021; Robson ve Witenberg, 2013). Örneğin, Robson ve Witenberg (2013) tarafından yapılan çalışmada erkek öğrencilerin ahlaki uzaklaşma göstermeye daha yatkın olduğu ve bu durumun da zorbalık davranışlarını artırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu çalışmaların sonuçlarından farklı olarak cinsiyetin ahlaki uzaklaşma düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Örn. Gini ve ark., 2014; Obermann, 2011b). Ahlaki uzaklaşmanın kendini düzenleme (self-regulation) sürecinin bir parçası olduğu düşünüldüğünde (Bandura, 2002) ergenlik dönemi özelliklerine göre bunun cinsiyetten bağımsız hale gelmesi de söz konusu olabilir. Bu da ahlaki uzaklaşmanın yaş gruplarına göre değişebileceğini ve bu sonuçların çok daha dikkatle yorumlanması gerektiğine işaret etmektedir. Buna ek olarak kültürel faktörlerin ahlaki uzaklaşma değişkeni üzerinde etkili olabileceği unutulmadan sonuçlar yorumlanmalıdır.

İkinci olarak, araştırma değişkenleri arası ilişkiler incelenmiş ve katılımcıların sosyal kaygı puanları ile zorbalıkta seyirci müdahalesi seviyeleri arasında orta güçte olmakla birlikte pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu sosyal kaygı puanları yüksek katılımcıların zorbalıkta seyirci olarak müdahale etme davranışlarının da yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bulgularımıza paralel olarak, bazı çalışmalarda kaygıya yatkın kişilerin zorbalığa müdahale etme olasılıklarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar, seyircinin müdahale davranışını, mağdura yardım etme zorunluluğu hissetmenin yanı sıra, kendi kaygısını azaltma ve kendisini rahatsız edici bir durumdan uzak tutma motivasyonu ile ilişkilendirmiştir (Jungert ve Perrin, 2019; Jungert ve ark., 2021). Dolayısıyla

hem bu çalışmanın bulguları hem de sayıca az da olsa daha önce yapılan bazı çalışmalar (Örn. Jungert ve Perrin, 2019; Jungert ve ark., 2021) sosyal kaygı belirtilerine sahip bireylerin bazı durumlarda bu kaygıyı azaltmak için başkalarının içinde bulunduğu zor duruma müdahale etme potansiyeli taşıdığını göstermekle birlikte, görece yeni olan bu bulguyu derinlemesine anlamak için çok daha fazla çalışma yapılmasına gerek duyulmaktadır. Çalışmamızda bulunan kurbanı karşı duyulan empati ile zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişkinin pozitif yönde olması ilgili alanyazınla (Gini ve ark., 2007; Gini ve ark., 2008; Hikmat ve ark., 2024) örtüşmektedir. Buna göre zorbalığa maruz kalan kişiye karşı empati duyulma hali artıkça, onu karşı yapılan zorbalığın karşısında durma olasılığı da artmaktadır. Bununla birlikte, çalışmada ahlaki uzaklaşma ile zorbalıkta seyirci müdahalesi arasında düşük olsa da negatif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur. İlgili alanyazın incelendiğinde ahlaki uzaklaşma ve zorbalıkta seyirci müdahalesi arasında negatif yönde bir ilişki olduğu çok sayıda çalışmada gösterilmiştir (Thornberg ve Jungert, 2023; Yang ve Gao, 2023). Bu da ahlaki uzaklaşma düzeyi düşük olanların akranlarına zorbalık yapıldığını gördüklerinde buna müdahale etme potansiyellerinin daha çok olduğu anlamına gelmektedir, tam tersi ahlaki değerlerden daha uzak olanların ise seyirci olma olasılıkları daha yüksektir. Ancak 2019 yılında yapılan bir meta analiz çalışması, akran zorbalığında savunuculuk ve ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu olan bu çalışmada, zorbalığın farklı tiplerinin bu ilişki üzerinde farklı sonuçlara neden olabileceğinin de altı çizilmiştir (Killer ve ark., 2019). Sonuç olarak ahlaki uzaklaşma ve akran zorbalığında seyirci müdahalesi arasındaki ilişki çok daha farklı faktörlere göre yorumlanmalıdır. Bu bulgulara ilaveten, son olarak çalışma sonuçlarında katılımcıların sosyal kaygı puanlarındaki artış ile empati seviyelerinde (bilişsel ve duygusal empati) artış arasında anlamlı, pozitif ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ve bu bulgu yapılan bir meta analiz sonucunun bir kısmı ile örtüşmektedir (Pittalkow ve ark., 2021). Bu meta analize göre sosyal kaygı ve duygusal empati arasında küçük ve pozitif bir ilişki varken, sosyal kaygı ve bilişsel empati arasında ilişki anlamlı çıkmamıştır. Ancak çalışmada, klinik anlamdaki sosyal kaygı ile bilişsel empatinin negatif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren çalışmaların mevcut olduğuna da vurguda bulunmaktadır (Pittalkow ve ark., 2021). Bu çalışmadaki korelasyon analizine göre sosyal kaygı ve ahlaki uzaklaşma seviyeleri ile arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu bulgunun aksine, Xie ve arkadaşları (2025) tarafından yapılan güncel bir araştırmada kaygı belirtileri ve ahlaki uzaklaşma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyal kaygı ve ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkiye odaklanan görece oldukça az çalışma olması nedeniyle bu konuda daha çok araştırma yapılmasına ihtiyaç

duyulduğu söylenebilir. Nitekim sosyal anksiyete birçok bireysel özellik ve psikopatoloji ile ilişkili bulunurken, ahlaki uzaklaşma henüz bu bozukluk ile çok fazla çalışılan bir konu olarak karşımıza çıkmamaktadır.

Çalışmada cevap aranan ana soru sosyal kaygı belirtileri ile zorbalıkta seyirci müdahalesi (ZSM) arasındaki ilişkide empati ve ahlaki uzaklaşmanın seri aracılık rollerinin incelenmesidir. Seri aracılık analiz sonuçlarına bakıldığında kurbanı karşı duyulan empati ve ahlaki uzaklaşma değişkenleri birlikte değerlendirildiğinde, sosyal kaygı belirtileri ve ZSM arasındaki ilişkide sıralı aracı etkisinin anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında doğrudan bu çalışmanın değişkenlerinin hepsinin dahil edildiği bizim rastladığımız bir çalışma bulunmamakla beraber empati ve ahlaki uzaklaşmanın savunuculuk üzerindeki etkisini inceleyen bazı çalışmalar bulunmaktadır. [Xie ve arkadaşları \(2023\)](#) tarafından yapılan farklı bir çalışmada günlük ahlaki duyarlılık (everyday moral sensitivity) ile zorbalıkta seyirci davranışları arasındaki ilişki incelenmiş, bu ilişkide empati ve ahlaki uzaklaşmanın aracı etkisi değerlendirilmiştir. Bulgularımızdan farklı olarak, empati ve ahlaki uzaklaşmanın günlük ahlaki duyarlılık ile olumlu seyirci davranışları arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır ([Xie ve ark., 2023](#)). Ancak bahsedilen çalışmada, seri aracılık analizinden farklı olarak paralel aracılık analizi kullanılmış olup, çalışma bulgularında aracı değişken olarak incelenen empati ve ahlaki uzaklaşma arasında yönlü bir nedensel ilişkiden bahsedilmemektedir. Bir başka çalışmada ise, 15-17 yaş arasındaki lise öğrencilerinde empati ve seyircilerin savunucu rolleri arasında ahlaki uzaklaşmanın anlamlı bir aracılık etkisi olduğu ortaya konulmuş, fakat zorbalığa yardım eden, ilgisiz kalan (outsider) ve agresif savunucu rollerinde bulunan seyirciler arasında ahlaki uzaklaşmanın anlamlı bir aracılık etkisi olmadığı belirtilmiştir ([Gholiyah ve ark., 2021](#)). Bu noktada, bahsedilen çalışmada seyirci davranışlarının kategorize edilerek incelenmesi ve çalışma örneklemelerindeki yaş ve eğitim düzeyi farkı araştırma bulgularının değişiklik göstermesini açıklayabilir. Ayrıca çalışmada cinsiyetin kontrol değişkeni olarak ele alınması, kadınların erkeklere göre daha yüksek empati düzeyine sahip olabileceğini ve müdahale etme konusunda daha istekli olabileceği yönündeki bulguların değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Seri aracılık analizlerinin yanı sıra empati ve ahlaki uzaklaşmanın birbirinden bağımsızca sosyal kaygı belirtileri ve ZSM arasındaki ilişkiye aracılık etme sonuçları incelendiğinde ise empati aracılığıyla sosyal kaygı belirtilerinin zorbalığa müdahale üzerinde anlamlı dolaylı bir etkisi olduğu ancak ahlaki uzaklaşma aracılığıyla sosyal kaygının zorbalığa müdahale üzerinde dolaylı etkisi olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu, üzerinde durulan süreçte empati düzeyinin kritik bir rol oynadığı göstermektedir.

Zorbalığı gözlemleyen öğrenciler, ilerleyen günlerde, sonraki kurban olma ihtimaline dair tehdit algısı geliştirerek artan kaygı ve korku yaşayabilmektedir ([Rivers ve ark., 2009](#); [Xie ve ark., 2025](#)). [Pittelkow ve arkadaşları \(2021\)](#) tarafından yapılan çalışma ise, yüksek empatik eğilime sahip bireylerin, başkalarının yaşadığı olumsuz sosyal deneyimlere daha duyarlı olduklarını ve bu duyarlılığın sosyal kaygı düzeylerini artırabildiğini ortaya koymaktadır. Zorbalık bağlamında ele alındığında, empati puanları yüksek gözlemciler mağdurun yaşadığı olayı içselleştirme hem de benzer bir deneyimi yaşama ihtimalini kendileri için daha olası görmektedir. Bu noktadan hareketle bu öğrencilerin kaygı belirtilerini minimize etmek ve mağdur arkadaşlarına yardım etmek amacıyla zorbalığa müdahale etme potansiyellerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla kurbanı karşı duyulan her tür empatinin (bilişsel ve duygusal empati), sosyal kaygı ve ZSM arasındaki ilişkide aracı etkisinin anlamlı olması öğrencilerin empati kanallarının zorbalığa seyirci kalıp kalmayacakları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Ek olarak, bu çalışmada ahlaki uzaklaşma aracılığıyla sosyal kaygının zorbalığa müdahale üzerinde dolaylı etkisi olmadığı bulunmasına rağmen yakın zamanda yapılan bir çalışmada ahlaki uzaklaşmanın zorbalığa maruz kalma ve zorbalıkta seyirci müdahalesi arasındaki ilişkiye aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır ([Wang ve ark., 2024](#)). Her iki çalışmaya dahil edilen değişkenlerin, örneklem özelliklerinin ve kullanılan değerlendirme araçlarının farklılık göstermesi, elde edilen bulgular arasındaki farklılıkların olası açıklayıcılarından biri olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak henüz bu konuda yapılan oldukça az sayıda çalışma olması bu sonucun alanyazın çerçevesinde tartışılmasını zorlaştırmaktadır.

Mevcut çalışmada elde edilen bütün bu sonuçların hem uygulamacı hem de araştırmacılar için oldukça önemli yararları bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışma ülkemizde yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde sosyal kaygı belirtileri, empati, ahlaki uzaklaşma ve ZSM değişkenlerinin birlikte ele alındığı ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin hem bağımsız hem de seri aracılık ile inceleyen ilk çalışma olması açısından önemlidir. Ancak daha da önemlisi bu ilişkide empatinin oldukça önemli bir yeri olduğu, ergenlerin sosyal kaygı belirtisine sahip olma gibi psikolojik bir kırılganlığı olsa bile zorbalık ile karşı karşıya kaldığında buna müdahale etme olasılığına vurguda bulunmasıyla çalışmanın sonucu oldukça önemlidir. Dolayısıyla özellikle empatiye ilişkin elde edilen bu bulguların son zamanlarda okullarda ön plana çıkan zorbalık ve bunu önleyici değişkenlere odaklanması konusunda yapılan diğer çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışmada veri toplandıktan hemen sonra yazarlar tarafından okullarda bu konuda bilgi verici eğitimlerin verilmiş olması da oldukça değerlidir. Verilen bu eğitimde

grubun yaş özellikleri de göz önünde bulundurularak alanyazında bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiş ve bazı temel konulara odaklanılmıştır. Eğitimin içeriğinde zorbalık konusunda farkındalık yaratma, zorbalığın türleri hakkında bilgi verme, akran zorbalığının ne gibi sonuçlara neden olacağından bahsetme, olumsuz duyguları fark etme, öfke ve kaygı yönetimi ile sosyal ve duygusal gelişimi destekleyici uygulamalara yer verilmiştir. Elde ettiğimiz tüm bu sonuçlar, sosyal kaygı belirtilerinin ve bilişsel duygusal faktörlerin zorbalıkta seyirci müdahalesi üzerindeki etkisini, etki zincirleri aracılığıyla vurgulamamıza yardımcı olmaktadır. Bu noktada, okullardaki yöneticiler, eğitimciler ve ruh sağlığı çalışanları, öğrencilerin kaygı yönetimine yardımcı olması ve empati yeteneklerini geliştirmeye yönelik çalışmalar düzenlemesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu sayede akran zorbalığına seyirci olan öğrencilerin zorbalığı durdurmaya yönelik müdahalede bulunması ve okullardaki akran zorbalığının önüne geçilmesinin kolaylaşması öngörülmektedir. Bu noktada, halihazırda var olan genel önleme programları, olumlu davranışsal müdahale ve destek programları, sosyal duygusal destek programları, hedef gruplara yönelik özel önleme programları, okul temelli zorbalığa müdahale programları ve akran zorbalığını önlemede bilişsel davranışçı terapi uygulamalarının etkililiğini artırmak adına programlarının içeriğinde empati ve ahlaki uzaklaşma değişkenlerine yer verilmesinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Sınırlılıklar: Çalışmanın bu güçlü yanlarının yanı sıra bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma verileri öz-bildirim aracılığıyla toplanmış olup ölçekler sınıf ortamında uygulanmıştır. Bu durum öğrencilerin anketleri doldururken birbirleri ile etkileşime girmesi, dikkatlerinin dağılması, akranları tarafından cevaplarına müdahale edilmesi gibi sorunlara neden olmuş ve yanıt yanlılığına sebep olmuş olabilir. Aynı zamanda çalışmada kullanılan tek veri kaynağının öz bildirim ölçeklerinden oluşması ortak yöntem varyansından (common method bias) kaynaklanan yanlılıklar olasılığını düşündürmektedir. Örneklemin yalnızca Ankara ilindeki ortaokul öğrencilerinden oluşması, elde edilen bulguların Türkiye'nin diğer bölgelerindeki öğrenciler ile farklı kültürel bağlamlara genellenmesini sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, birden fazla ölçek bulunması ve ölçeklerin uzunluğu nedeniyle bazı öğrenciler çalışmayı yarım bırakmıştır. Bu nedenle, öğrencilerin sınıf ortamından daha izole ve sessiz bir ortamda araştırmaya katılmaları ve araştırma sürelerinin hedef örneklemin yaş aralığı göz önüne alınarak tekrar belirlenmesi gelecek çalışmalar için yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra yaş ve sınıf dağılımı, özellikle sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav senesi olması ve okul idarelerinin beşinci sınıf öğrencilerini çalışmaya dahil etme konusunda isteksiz olması nedeniyle dengeli olmamıştır. Bulguların

zenginleştirilmesi adına gözlem teknikleri veya nitel araştırma yöntemleri dahil edilebilir. Ayrıca bu araştırma kesitsel bir desene sahip olduğundan değişkenler arasındaki ilişkiler incelenememiş, ancak nedensel çıkarımlarda bulunmak mümkün olmamıştır. Çalışmamızda teorik olarak önerilen sosyal kaygı-empati-ahlaki uzaklaşma-zorbalıkta seyirci müdahalesi modeline odaklanılmıştır, alternatif başka modeller test edilememiştir. Son olarak, ahlaki uzaklaşma puanlarının geniş bir aralıkta dağılım göstermesine karşın bazı öğrencilerin sıfır puan almış olması, değişkenin alt düzeylerinde bir yığılma olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum olası bir zemin etkisine (floor effect) işaret edebilir ve ahlaki uzaklaşma değişkenindeki varyansın sınırlanması nedeniyle elde edilen ilişkilerin yorumlanmasında dikkatli olunmasını gerektirmektedir.

Öneriler: Gelecek araştırmalarda, sosyal kaygı ile zorbalığa müdahale davranışı arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre farklılaşma düzeyinin daha geniş örneklemlemlerle test edilmesi, bulguların genellenebilirliğine katkı sağlayacaktır. İleride yapılacak olan çalışmaların bu sınırlılıkları göz önünde bulundurularak planlanması alanyazına ışık tutacaktır.

Yazar Katkıları: Tek yazarlı bir çalışma olduğu için tüm katkıyı yazarın kendisi yapmıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu yazı için herhangi finansal destek almamıştır.

Kaynaklar

- Abbott, N. ve Cameron, L. (2014). What makes a young assertive bystander? The effect of intergroup contact, empathy, cultural openness, and in- group bias on assertive bystander intervention intentions. *Journal of Social Issues*, 70(1), 167-182. <https://doi.org/10.1111/josi.12053>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Pub.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101-119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Bandura, A., Barbarnelli, C., Caprara, G. V. ve Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 364-374. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364>
- Bixler, T. (2018). *Examining the influence of perceived school climate, anxiety, victimization experience, and observed defending on bystander behaviors during bullying* [Lisansüstü araştırma tezleri ve doktora tezleri, Kuzey Illinois Üniversitesi]. <https://huskiecommons.lib.niu.edu/allgraduate-thesesdissertations/2984>
- Caravita, S. C. S., Di Blasio, P. ve Salmivalli, C. (2010). Early adolescents' participation in bullying: Is ToM involved? *The Journal of Early Adolescence*, 30(1), 138-170. <https://doi.org/10.1177/0272431609342983>

- Correia, I. ve Dalbert, C. (2008). School bullying: Belief in a personal just world of bullies, victims, and defenders. *European Psychologist*, 13(4), 248-254. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.13.4.248>
- Coyle, S., Malecki, C. K. ve Emmons, J. (2021). Keep your friends close: Exploring the associations of bullying, peer social support, and social anxiety. *Contemporary School Psychology*, 25(2), 230-242. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s40688-019-00250-3>
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
- Demir, T., Eralp-Demir, D., Türksoy, N., Özmen, E. ve Uysal, Ö. (2000). Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği. *Düşünen Adam*, 13(1), 42-48.
- Eagly, A. H., Woo, W. ve Diekmann, A. B. (2012). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. *The developmental social psychology of gender* (s. 123-174) içinde. Psychology Press.
- Eisenberg, N. ve Lennon, R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin*, 94(1), 100-131. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.94.1.100>
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10. Baskı). Allyn & Bacon.
- Gholiyah, Y. D., Nashori, H. F. ve Diana, R. R. (2021). The effect of empathy to bystander's role towards bullying at school through moral disengagement as a mediator. *Communications in Humanities and Social Sciences*, 1(1), 16-23. <https://doi.org/10.21924/chss.1.1.2021.11>
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. ve Altoe, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior*, 33, 467-476. <https://doi.org/10.1002/ab.20204>
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. ve Altoe, G. (2008). Determinants of adolescents' active defending and passive by standing behavior in bullying. *Journal of Adolescence*, 31(1), 93-105. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.05.002>
- Gini, G., Pozzoli, T. ve Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40(1), 56-68. <https://doi.org/10.1002/ab.21502>
- Gómez-Tabares, A. S. (2024). Social-cognitive mechanisms of moral disengagement, gender differences and psychological predictors in young populations. *Revista Colombiana de Psicología*, 33(2), 63-84. <https://doi.org/10.15446/rcp.v33n2.102537>
- Gökkaya, F. ve Tekinsav-Sütçü, S. (2020). An investigation of the prevalence of peer bullying among middle school students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 40-54. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018042225>
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Publications.
- Hikmat, R., Suryani, S., Yosep, I. ve Jeharsae, R. (2024). Empathy's crucial role: Unraveling impact on students bullying behavior-a scoping review. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 17, 3483-3495. <https://doi.org/10.2147/JMDH.S469921>
- Hoffman, M. L. (1977). Sex differences in empathy and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 84(4), 712-722.
- Jenkins, L. N. ve Nickerson, A. B. (2017). Bullying participant roles and gender as predictors of bystander intervention. *Aggressive Behavior*, 43(3), 281-290. <https://doi.org/10.1002/ab.21688>
- Jungert, T., Karataş, P., Iotti, N. O. ve Perrin, S. (2021). Direct bullying and cyberbullying: Experimental study of bystanders' motivation to defend victims and the role of anxiety and identification with the bully. *Frontiers in Psychology*, 11, 616572. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.616572>
- Jungert, T., ve Perrin S. (2019). Trait anxiety and bystander motivation to defend victims of school bullying. *Journal of Adolescence*, 77, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.10.001>
- Kashdan, T. B. ve Herbert, J. D. (2001). Social anxiety disorder in childhood and adolescence: Current status and future directions. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4, 37-61. <https://doi.org/10.1023/A:1009576610507>
- Kennedy, J. A., Kray, L. J. ve Ku, G. (2017). A social-cognitive approach to understanding gender differences in negotiator ethics: The role of moral identity. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 138, 28-44. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.obhdp.2016.11.003>
- Killer, B., Bussey, K., Hawes, D. J. ve Hunt, C. (2019). A meta-analysis of the relationship between moral disengagement and bullying roles in youth. *Aggressive Behavior*, 45(4), 450-462. <https://doi.org/10.1002/ab.21833>
- Kurt-Demirbaş, N. ve Öztemel, K. (2019). Zorbalıkta Seyirci Müdahale Ölçeğinin (ZSMÖ) Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(54), 965-985. <https://izlik.org/JA75SE79JH>
- La Greca, A. M. ve Stone, W. L. (1993). Social anxiety scale for children-revised: Factor structure and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22(1), 17-27. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2201_2
- Levy, M. ve Gumpel, T. P. (2018). The interplay between bystanders' intervention styles: An examination of the "bullying circle" approach. *Journal of School Violence*, 17(3), 339-353. <http://dx.doi.org/10.1080/15388220.2017.1368396>
- Menolascino, N. (2016). *Empathy, perceived popularity and social anxiety: Predicting bystander intervention among middle school students* [Yüksek lisans tezi, Doğu Illinois Üniversitesi]. <https://thekeep.eiu.edu/theses/2507>
- Midgett, A. ve Dumas, D. M. (2019). Witnessing bullying at school: The association between being a bystander and anxiety and depressive symptoms. *School Mental Health*, 11, 454-463. <https://doi.org/10.1007/s12310-019-09312-6>
- Midgett, A., Dumas, D. M., Peck, M. ve Winburn, A. (2021). The relationship between witnessing bullying, defending targets, and internalizing symptoms: An analysis of gender differences among sixth-grade students. *Professional School Counseling*, 25(1), <https://doi.org/10.1177/2156759X211058159>
- Nalbant, A., Babaoğlu, E. ve Çelik, E., (2018). The adaptation of Empathy towards Peer Bullying Victim Scale into Turkish culture. *Journal of Mersin University Faculty of Education*, 14(2), 840-851. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.330394>
- Nickerson, A. B., Aloe, A. M. ve Werth, J. M. (2015). The relation of empathy and defending in bullying: A meta-analytic investigation. *School Psychology Review*, 44(4), 372-390. <https://doi.org/10.17105/spr-15-0035.1>
- Nickerson, A. ve Mele-Taylor, D. (2014). Empathic responsiveness, group norms, and prosocial affiliations in bullying roles. *School Psychology Quarterly*, 29(1), 99. <https://doi.org/10.1037/spq0000052>
- Obermann, M. L. (2011a). Moral disengagement among bystanders to school bullying. *Journal of School Violence*, 10(3), 239-257. <https://doi.org/10.1080/15388220.2011.578276>
- Obermann, M. L. (2011b). Moral disengagement in self-reported and peer-nominated school bullying. *Aggressive Behavior*, 37(2), 133-144. <https://doi.org/10.1002/ab.20378>
- Olthof, T., Pronk, J., Vermande, M. M., van der Meulen, M., Aleva, A. E. ve Goossens, F. A. (2025). Understanding defender subtypes in bullying: Implications for effective anti-bullying interventions. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s42380-025-00309-1>
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based Intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.

- Olweus, D. (2004). *Bullying at school* (9. Baskı). Blackwell.
- Piccardi, L., Burrai, J., Palmiero, M., Quagliari, A., Lausi, G., ... Mari, E. (2023). A cross-sectional study of gender role adherence, moral disengagement mechanisms and online vulnerability in adolescents. *Heliyon*, 9(8) e18910. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18910>
- Pittellkow, M. M., Aan Het Rot, M., Seidel, L. J., Feyel, N. ve Roest, A. M. (2021). Social anxiety and empathy: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 78, 102357. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2021.102357>
- Portt, E., Person, S., Person, B., Rawana, E. ve Brownlee, K. (2020). Empathy and positive aspects of adolescent peer relationships: A scoping review. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 2416-2433. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01753-x>
- Pöyhönen, V., Karna, A. ve Salmivalli, C., (2008). Classroom-level moderators of the empathy-defending link. R. Veenstra (Chair). *Bullying and victimization. International Society for the Study of Behavioral Development*. Würzburg, Germany.
- Rivers, I., Poteat, V. P., Noret, N. ve Ashurst, N. (2009). Observing bullying at school: The mental health implications of witness status. *School Psychology Quarterly*, 24(4), 211-223. <https://doi.org/10.1037/a0018164>
- Robson, C. ve Witenberg, R. T. (2013). The influence of moral disengagement, morally based self-esteem, age, and gender on traditional bullying and cyberbullying. *Journal of School Violence*, 12(2), 211-231. <https://doi.org/10.1080/15388220.2012.762921>
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112-120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- Salmivalli, C., Voeten, M. ve Poskiparta, E. (2011). Bystanders matter: Associations between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behavior in classrooms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40(5), 668-676. <https://doi.org/10.1080/15374416.2011.597090>
- Song, J. ve Oh, I. (2018). Factors influencing bystanders' behavioral reactions in cyberbullying situations. *Computers in Human Behavior*, 78, 273-282. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.chb.2017.10.008>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). *Akran zorbalığı farkındalık programı ortaokul* (Genel Yayın no.7733). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/23150037_Ortaokul_FarkYndalYk_ProgramY.pdf
- Tani, F., Greenman, P. S., Schneider, B. H. ve Fregoso, M. (2003). Bullying and the big five a study of childhood personality and participant roles in bullying incidents. *School Psychology International*, 24, 131-146. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0143034303024002001>
- Thornberg, R., Jungert, T. ve Hong, J. S. (2023). The indirect association between moral disengagement and bystander behaviors in school bullying through motivation: Structural equation modelling and mediation analysis. *Social Psychology of Education*, 26(2), 533-556. <https://doi.org/10.1007/s11218-022-09754-y>
- Trach, J., Hymel, S., Waterhouse, T. ve Neale, K. (2010). Bystander responses to school bullying: A cross-sectional investigation of grade and sex differences. *Canadian Journal of School Psychology*, 25(1), 114-130. <https://doi.org/10.1177/0829573509357553>
- Twemlow, S. W., Fonagy, P. ve Sacco, F. C. (2004). The role of the bystander in the social architecture of bullying and violence in schools and communities. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1036(1), 215-232. <https://doi.org/10.1196/annals.1330.014>
- Van Noorden, T. H., Haselager, G. J., Cillessen, A. H. ve Bukowski, W. M. (2015). Empathy and involvement in bullying in children and adolescents: A systematic review. *Journal of Youth and Adolescence*, 44, 637-657. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0135-6>
- Wang, D., Zhang, Y., Tian, H., Sun, H., Wang, K., ... Wei, Y. (2024). The relationship between being bullied and bystander intervention in adolescent school bullying: The moderating mediation of moral disengagement and only child status. *Current Psychology*, 43(22), 19617-19627. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05734-x>
- Xie, X., Zhang, Y., Xu, B., Wang, K. M. ve Wu, X. (2025). Transformation from school bullying outsider to cyberbullying perpetrator: The role of anxiety and moral disengagement. *Deviant Behavior*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/01639625.2025.2606143>
- Xie, Z., Liu, C. ve Teng, Z. (2023). The effect of everyday moral sensitivity on bullying bystander behavior: Parallel mediating roles of empathy and moral disengagement. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(11-12), 7678-7701. <https://doi.org/10.1177/08862605221147071>
- Yalçın, M. G., Şenyurt, A. Y., Gültepe, B. ve Coşkun, H., (2016). Ahlakî Uzaklaşma Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 309-332. <https://doi.org/10.23863/kalem.2017.63>
- Yang, L. ve Gao, T. (2023). Defending or not? The role of peer status, social self-efficacy, and moral disengagement on Chinese adolescents' bystander behaviors in bullying situations. *Current Psychology*, 42(33), 29616-29627. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-04039-1>
- Zych, I., Ttofi, M. M. ve Farrington, D. P. (2019). Empathy and callous-unemotional traits in different bullying roles: A systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(1), 3-21. <https://doi.org/10.1177/1524838016683456>